

LXIV. évfolyam, 3. szám, 2020. január 17.

Belépés / Regisztráció

Előfizetés

PUBLICISTIKA TEJNLETTOM IRODALOM MAGYARORSZAG SZEP

HÍREK

GALLERY

Foti Tamás

Szép új Magyarország

Beszélgetés Kovács János Mátyással, az ELTE tanárával, a Bécsi Egyetem kutatójával

INTERJÚ - LXIV. évfolyam, 2. szám, 2020. január 10.

A+ Nagyítás

A- Kicsinyítés

Nymotatható

Cikk küldése

Ajánlom

A napokban jelent meg az Egyesült Államokban a *Szép új Magyarország* című kötet, amely a Nemzeti Együttműködés Rendszerét írja le, célozva Aldous Huxley *Szép új világára*. A tanulmánygyűjteményt Trencsényi Balázs, a CEU történelemprofesszora és Kovács János Mátyás, az ELTE tanára és a Bécsi Egyetem kutatója szerkesztette. Utóbbival beszélgettünk a könyvről, aki a Matolcsy-féle „unortodoxiát” elemzi a kötetben, nem titkolva csalódottságát, hogy – minden várakozása ellenére – a Nyugat nem jelölt ki vörös vonalat, amelyet az illiberális kelet-európai országoknak nem lenne tanácsos átlépniük.

– A *Brave New Hungary* a NER anatómiája. Annak jele a könyv, hogy nő az érdeklődés Magyarország iránt?

– Mostanában elég sokat cikkeznek rólunk a napi médiában, ám rengeteg a félreértés és a könnyű magyarázat a szakirodalomban is. Könyvek alig jelentek meg, a cikkek jó része pillanatfelvétel, ahelyett, hogy történeti folyamatban próbálná megérteni az Orbán-rendszert. Például azt, hogy az valóban rendszer-e már, vagy inkább szisztematikus kísérlet arra, hogy azzá váljon. Kísérlet, mely befuccsolhat, mielőtt igazán konszolidálódhatna a rezsim. A NER-rel foglalkozó írásokban visszaköszön például az a feltevés, hogy alig választ el bennünket valami egy kvázitotalitárius diktatúrától, melynek van egy egyszerre pragmatikus és megszállott ura, aki elvárásolja a világot. Mintha összegyúrták volna Julien Sorelt és Arturo Uít...

Mi inkább arra törekedtünk, hogy – miközben árnyaljuk ezeket a megállapításokat – megértsük a rezsim keletkezését és hajlamát arra, hogy küzdjön hatalma kiterjesztéséért, mindezt, amennyire lehet, beillesztve a magyar eszmétörténetbe és a mai kelet-európai környezetbe is. Mondhatni, „normalizálni” szerettük volna a jelenséget, elmondani, hogy az nem egyszerűen valami rosszfajta hungarikum, de az sem elég, ha pusztán a világban előforduló számtalan hibrid rezsim egyikeként ábrázoljuk. Az a nagy kérdés, hogy pontosan miben és mennyire hibrid, no és hogy honnan jön és hova tart. A kötet tizenhét tanulmánya nem vállalkozhatott persze arra, hogy a NER összes fontos szegmensét bemutassa, de szerzőtársaink a saját területükön krónikát is írnak, kíváncsian arra, hogy a rezsimnek sikerülhet-e lecsillapodnia, avagy vesztébe rohan: szétrobban, esetleg magába zuhan, mint kommunista elődei három évtizede.

* Szerzők nagy része hazai. Vannak a kötetben újdonságok a magyar olvasók számára?

Tetszik az oldal

Magyarország

Az érdeklődés nő az Orbán-rendszer iránt, az első jelek

– A tények zöme nem ismeretlen a hazai közönség előtt, azok értelmezése viszont sokakat meglephet. Nem lenne illendő, ha a szerzők bármelyikét kiemelném, de mondok egy példát. Magyar Bálint maffiaállam fogalmáról már sokan hallottak, ám azt nem feltétlenül tudják, hogy megállja-e a helyét egy vitában. A könyv lapjain többen is belekötünk Bálint koncepciójába, miközben mindannyian elfogadjuk annak ötletességét. Végül is mindmáig ez az egyetlen olyan megközelítés, amely makacsul megpróbálja a NER számos jellemzőjét közös fogalmi keretben vizsgálni. Én például azért berzenkedem időnként, mert úgy érzem, túl „gömbölyű” az olyan magyarázat, amelyben van egy maffiavezér, akinek hihetetlen nagy hatalma van az egész pártállam fölött, körülbelül úgy, mint ahogy azt a totalitárius sztálinizmus-elméletekben megszokhattuk. Vagyis ül a legfőbb főnök a Kremlben vagy a budai várban, és kénye-kedve szerint mozgatja a bábfigurákat, egy kis Simicska most, egy kis Garancsi később, minden szál az ő kezében fut össze, és mindig győz. Aki viszont a szovjet húszas és harmincas évek politikátörténetéből indul ki, és az érdekli, hogyan jön létre egy akár csak kicsit is hasonló rezsím, az sokkal inkább hajlik, mint én is, a pluralista, oligarchikus értelmezésre. Aho! csak tud, alku orront, semmint egyközpontú, hierarchikus, piramisszerű parancsuralmat.

Ha az a kérdés, hogy mi lehet igazán új a könyvben a magyar olvasó számára, akkor talán az, hogy a NER-t nem illiberálisnak, hanem eltökélten antiliberalisnak tekintjük, egyfajta disztópiának, mely ravaszul realista is. Nem foglalunk állást az örök vitában, hogy cinikusak-e a Fidesz vezetői, vagy hisznek saját – alkalmasszerűen változó – retorikájukban. Inkább abból indulunk ki, hogy legtöbbször pragmatikusan cselekednek, majd a szükségből erényt kovácsolva beleszeretnek döntéseikbe. Közben kínosan vigyáznak arra, hogy a választók mind nagyobb hányadát tartsák bűvkörükben. A könyv utószavában a szimulákrum fogalmával kísérletezünk, ez Trencsényi Balázs kiváló ötlete volt. Eszerint Orbánék sikerét eddig az is garantálta, hogy a NER más-más arcát mutatja a különböző társadalmi csoportoknak: mást mond egy nyugdíjasnak, mást egy vidékinek, megint mást egy értelmiséginek. Mást az üzleti világnak és mást az egyházaknak. Mást Erdoganak és mást Macronnak. Politikai diskurzusának nincs belső magja, a rezsím hasonmásokat gyárt, és ezeket ügyesen cserélgeti. Ráadásul a répa és a furkósbót jól időzített váltogatásával elfogadhatóvá tudja őket tenni annak a közönségnek a számára, amelyikhez éppen beszél. Ez persze időnként önparódiává változik némelyek szemében, de hát arra van kitalálva a média ellenőrzése, hogy ezek a „némelyek” kisebbségben maradjanak.

– Ön jegyzi a Matolcsy-tanulmányt *A jobbkéz gondolkodik* címmel. Döbbenetes apparátussal esik neki, mintha régóta készült volna a leszámolásra...

– Ó, dehogya, erről szó nincs, csak eleget foglalkoztam a szocialista reformerekkel annak idején, figyelgettem a nyelvhasználatukat, legfőbb fogalmaikat és azt is, amiről nem beszélnek. Matolcsy Györgyre nem fordítottam különösebb figyelmet korábban, mert nem tartottam fontos közgazdásznak. Néha szemfüles gazdaságpolitikus, de az elméletben örök szélhámos – és igencsak kellett szabadkoznom a tanulmány bevezetőjében, hogy akaratlanul is miért emelem fel őt az eszmetörténet magasába. El lehetett volna intézni az egészet Király Júlia *bonmot*-jával, miszerint unortodox az, aki nem olvassa a tankönyveket. Számomra nem önmagában érdekes Matolcsy, hanem annak a nagyképű hasonlatnak a fényében, amit Orbán talált ki arról, hogy ha ő Adenauer, akkor Matolcsy az ő Erhardja. Vagyis egy páratlan gazdasági csoda, egy „tündérmese” megalkotója.

Zavart továbbá a korábbi „apák és fiúk” vita is, hogy vajon számon kérhetők-e rajta távoli rokona, Matolcsy Mátyás fasiszta nézetei. Ha megkapargatjuk, hogy György miként építi fel saját nemzetmentő programját, akkor, nem is olyan mélyen, meg fogjuk találni Mátyást is, akár olvasta őt, akár nem. Akár

becsüli felmenője nyilas korszakát, akár nem. Anélkül, hogy erkölcsi ítéletekkel dobálóznék, engem kizárólag az érdekelt, miként jön létre az állami intervencionizmus folytonossága a magyar közgazdasági gondolkodásban, és hogyan utaznak bizonyos eszmék az időben (például Matolcsy Mátyás olyan kedvenc fogalmai a harmincas évekből, mint az „irányított gazdaság” és a „szociális munkaállam”), kik közvetítik őket, miért halnak ki látszólag és miért élednek újjá nemegyszer hasonló néven. Kopátsy Sándor, az egykori mérsékelt reformközgazdász, egyben Matolcsy György szellemi atyamestere például bizton sokat tett azért, hogy a Mátyáséihoz hasonló gondolatok valahogy eljussanak Györgyhöz. Mondjuk, Mátyás jó barátján, a parasztpárti politikus, Kovács Imrén keresztül, akit Kopátsy mindmáig eszményít.

– Mindjárt az elején leszögezi, hogy nem célja vizsgálni Matolcsy unortodox receptjeinek sikerességét. Miért nem?

– A válasz igen egyszerű: mert nem értek hozzá. Már az egyetem alatt, közel ötven éve rájöttem, hogy nem való nekem az „igazi” közgazdaságtan, kivált, amit gazdaságpolitikai elemzésnek mondanak. Nem szeretném például megítélni, hogy a kamatok Matolcsy-féle alacsonyan tartása mit jelent a magyar nemzetgazdaságnak, hogy az mennyire jó vagy rossz, ehhez hiányzik a szaktudásom. Ugyanígy tulajdonképpen kényelmi okokból választottam az eszmetörténetet a reális gazdaságtörténet helyett, egyszerűen fogékonyabb voltam az elméletekre, mint a rögválóságra. Teszek ugyan apró megjegyzéseket az utóbbiról is, de ezeket tanult kollégáimtól kölcsönzöm: Matolcsy esetében ez annyit tesz, hogy jókor volt jó helyen. Hihetetlen szerencsével, óriási agresszivitással, az ismert politikai *overkill* keretében nem olyan nehéz „csodát” tenni, ha az ember azzal indít, hogy – miután elront egy csomó dolgot – einstandolja a magánnyugdíjakat. A tetejében adva van neki egy jókora német konjunktúra, pénzabőség a világpiacon, nagylelkű EU-támogatások, a nyersanyag- és energiaárak csökkenése, nem folytatom. Ha nagyon megnézem, az én megközelítem mögött ott lapul a marxizmus ideológiakritika nem mindig felemelő hagyománya is, hogy – durván fogalmazva – az ember leginkább azt keresi, mikor hazudik vagy blöfföl az általa vizsgált szerző. Kár volna tagadni, hogy a Lukács-óvoda környékén szocializálódtam. Már Marxot olvasva is jobban érdekelt, amit a többi közgazdászról gondolt, mint amit a kapitalizmus korabeli világáról.

– De nem nehéz a gazdaságpolitika alapelveit bírálni úgy, hogy nem tesszük mellé, miként is érvényesülnek azok a valóságban?

– Ha a Matolcsy-féle gazdaságpolitikai elveket szerettem volna kritizálni, semmi kétség, össze kellett volna vetnem őket a való világgal. Az eszmetörténész feladata azonban részben más. Neki elsősorban azt illik kinyomoznia, hogyan kerül a csizma az asztalra: honnan erednek ezek az elvek, miért pont ezeket választja a vizsgált gazdasági szereplő, és miközben átvesz és utánoz, vannak-e eredeti felfedezései is, nem beszélve arról, hogy milyen a tudományos minősége gazdaságpolitikai víziójának.

– Persze, ha az ember igazolásra vágyik, akkor annak kéne drukkolnia, hogy ne működjék egy kétséges eredetű és/vagy gyatra minőségű gazdaságpolitika...

– Nos, azért egyáltalán nem szurkolok, hogy Magyarországnak rosszabb legyen a sorsa, de azért igen, hogy ne uralkodhassék el a hályogkovácszerű közgazdasági gondolkodás, hogy ne higgye azt a világ, hogy itt, kérem, meg lett mentve a gazdaság egy vadonatúj és nagyszerű teória segítségével. Ami valójában leginkább ahhoz képest unortodox, amit önmagáról szokott vallani. Miközben a politikai közbeszédben a kormány büszkén anti-neoliberális vonalat visz, azért csak bevezette az egykulcsos adót, megbénította a szakszervezeteket és *welfare* helyett a *workfare*-t erőlteti.

Holott – mások mellett – ezeket szokás felsorolni egy neoliberális gazdasági program elengedhetetlen tartozékaiként.

– A neoliberális közgazdászok kiindulópontja, hogy az állam rossz tulajdonos. Mintha ez változóban lenne. Hogyan fest Kelet-Európa ebben az összefüggésben?

– Szokás a neoliberalizmust démonizálni, Nyugaton éppúgy, mint Keleten, anélkül, hogy fogalmát jól definiálnánk. Sok minden szokott összetorlódni a környékén, és ha az ember elkezd ezekről szétszálazni, eljut oda, hogy nem igazán tudja megmondani, mit is kéne neoliberalizmusnak tekinteni, és kiket e tan prófétáinak. Hayeket és Friedmant? De hát az előbbi nem rajongott az utóbbi pénzügyi szigoráért, sőt, követőinek némelyike Friedmant egyenesen „totalitárius” közgazdasági gondolkodónak tartotta. Ha még azt is hozzávesszük, hogy sokan a neoklasszikus közgazdaságtant is neoliberális eszmei képződménynek hiszik, miközben annak nem kell *ab ovo* piacelvűnek lennie, még nagyobb lesz a terminológiai zavar. Aztán ott vannak még az olyan kategóriák, mint a privatizáció, a szabadpiac, a *laissez faire*, a sokkterápia vagy a Washingtoni Konszenzus a maga tíz pontjával. Temérdek sikertelen kísérlet történt már egy átfogó meghatározás megalkotására, ám a dolgok csak tovább bonyolódtak a nagy posztkommunista laboratóriumban, Kínát is ideértve.

Nyugaton elterjedt, hogy a nagy magántulajdonosok érdekeit képviselő erős és „szociálisan felelőtlen” állam által működtetett, globalizálódó szabadpiacot tekintsék a neoliberális gondolat megtestesülésének. Már az állam védte szabadpiac is fából vaskarika, de mit kezdjünk az olyan kelet-európai gondolkodókkal, mint a lengyel Leszek Balcerowicz és a cseh Václav Klaus (a két fő helyi démon), akik mindmáig szóban bármikor képesek államtagadó piaci fundamentalistának mutatkozni. Ám ha alaposabban szemügyre vesszük, mit is tettek ők '89 után, azt látjuk, hogy többnyire lehorgonyoztak a szociális piacgazdaság valamely modelljénél, számos kollektivistá rendszerelemet megőrizve, még ha ezekkel nem nagyon büszkélkedtek is. Időnként persze követőik megpróbálkoztak az egészségügy vagy a nyugdíjrendszer piacosításával is, de egy ponton rendre visszaretentek. Mégis elhatalmasodott az a felfogás, hogy keleten kitört a neoliberális hegemonia (a Fidesz is ezt szajkózta, amikor bankárkormányt emlegetett), majd jött a válság 2008-ban, amely állítólag bebizonyította, hogy lám, mégiscsak szükség van a jó öreg államra a gazdaságban.

A válsággal olyan szakaszba léptünk, amelyben a kapitalizmus nem túl nagy amplitúdójú önkorrekciót hajtott végre Nyugaton, főként a pénzügyek szabályozásában, miközben mifelénk megerősödtek az olyan politikai vállalkozók, mint Orbán és Putyin, akik felépítettek egy átfogónak látszó gazdaságstratégiai retorikát, sűrűn hangsúlyozva, hogy az állam, amit végső soron magukkal azonosítanak, is jó gazda tud lenni. Lehet ebben hinni természetesen, Matolcsy például egyre jobban meggyőzte magát a feltevés igazáról. Fontosabb azonban, hogy ezen az alapon könnyebb az újraállamosítás, az állami regulák szigorítása, az állami újraelosztás növelése. Iparágakat lehet lenyúlítani, a központból lehet árakat szabályozni (lásd rezsicsökkentés), esetleg megint privatizálni a „mieink” előnyére. Holott tudvalevő, hogy vannak jobban működő gyenge államok és rosszabbul teljesítő erősek is szép számmal – ez rengeteg dologtól függ. Ha viszont egy állam velejéig korrump, bürokráciája is kontraszelektált, és hatalmába keríti az üzleti világot, akkor talán tanácsos elvenni tőle tulajdonosi-beavatkozási jogokat, nemcsak formálisakat, hanem informálisakat is, hogy ne legyen már annyira erős.

Közben nálunk az ellenzék egy része Orbánt szereti „leneoliberalizálni” egyebek között a jóléti állam megnyirbálása miatt, miközben nem nagyon zavarja őket az állami beavatkozások bővülése a gazdaságban. Remélhetően

azonban a rezsim politikai antiliberalizmusával nem kívánnak megbékülni. Ember legyen a talpán, aki megmondja, van-e értelme a neoliberalizmus fogalmát forszírozni e csatazaj és beszédzavar közepette. És akkor még nem beszéltünk Kínáról, ahol nem más, mint a kommunista pártállam privatizál és piacosit...

– Mivel magyarázza, hogy nőtt az érdeklődés a volt kommunista országok közgazdasági gondolkodása iránt? Tanulságokat keresnek? Vagy ez csak a reformkísérletekre érvényes?

– Úgy nézett ki jó ideig, hogy az új kelet-európai politikai rendszerek lényegében unalmas, valamilyen nyugati átlagot ismétlő alakulatok lesznek, a kontinensen bevettnél talán kicsit liberálisabbak. Az EU-csatlakozás után azonban már valószínűnek tűnt, hogy, integráció ide vagy oda, inkább „félfinom” kapitalizmusok válnak belőlük, afféle hibridek. Ha nyugatról nézzük, ez egyfajta antropológiai kuriózum, nézd, ilyen az, amikor a dzsungelben építik a kapitalizmust. A bennszülöttek egyszerre lesznek kicsit korruptabbak és közösségibb érzelműek, mint mi, ezenfelül gazdaságukban nagyobb szerepet játszik majd az állam, a személyi függőség és a reciprocitás, és kisebbet a piac, mint nálunk. Azt hiszem, ennek a képnek a lényegi motívumai nem nagyon módosultak, inkább csak az változott, hogy kevesen számítottak (számítottunk) arra, hogy egy ilyen felemás rendszer hirtelen felbillenhet, és gyors léptekkel indulhat el egy tekintélyuralmi berendezkedés felé. Ennek a felbillenésnek a megértése szörnyen izgalmas feladat minden külső megfigyelő számára. A belsők, azt hiszem, szívesen lemondanának erről az intellektuális izgalomról. Ugyanakkor óriási a kísértés, hogy – akár csupán Matolcsy módjára – vadonatújnak higgyük az új autoriter rezsimek gazdasági konfigurációit.

– Nincs a Nyugatnak felelőssége abban, hogy stabilizáló tényezőként járul hozzá az illiberális gazdaságok fennmaradásához?

– Dehogyan nincs. Személy szerint azonban nem nagyon szeretem az erkölcsi kioktatást, azt sem tudnám pontosan megmondani, hogy kiknek kellene most megbánniuk összes bűneiket. Nem imádom, amit csinál, de nem tudom mélyen kárhoztatni, mondjuk, az Audi vezérét azért, mert vidáman mosolyog a kamerába Orbán társaságában, pedig tudom, hogy másnap jelentős nyomást fog kifejteni Merkelre, hogy ne kockáztassa bizonyos fennkölt elvekért a magyar kormánnyal való viszonyát. Az effajta összefonódásokról van némi politikai tudásunk és talán tudományos munkahipotézisünk is, de nem láttam még olyan esettanulmányt, amely plasztikusan ábrázolta volna a nagy nyugati cégek beágyazódását a magyar gazdaság és politika világába. Pedig nagyon szeretnék ilyeneket olvasni. Nekem nemigen voltak illúzióim annak idején a rendszerváltás sikeréről, de erősen reméltem, hogy egy adott ponton a Nyugat, bármit jelentsen is ez, meg fogja mondani, hol húzódik az a vörös vonal, amelyet nem tanácsos átlépni, ha a rendszerváltók mégis meggondolnák magukat. Mint oly sokaknak, szomorúan kellett konstatálnom, hogy egyrészt nem mondja meg, másrészt sokféle vörös vonal van, meg az is lehet, hogy az egyiknél megmondja, a másiknál meg nem. Sajnos Orbán boldogan halászik ebben a zavarosban. E képessége hamar megmutatkozott, de az a legrosszabb álmaimban se jött elő, hogy nemcsak Latin-Amerikában vagy Délkelet-Ázsiában, de itt, Európa közepén is játszani könnyedséggel „bele lehet korrumpálni” a külföldi tőkét a NER-hez hasonló rezsimekbe. Hát még a hazait.

Az új magyarországi rezsimek

LEHET
POLITIKÁT

A „LÉTEZŐ
SZOCIALIZMUS”

„ORBÁN NEM
KERESZTÉNYDEMOKRATA”

**MÁSKÉNT
CSINÁLNI**

*LXIII. évfolyam,
51-52. szám,
2019. december
19.*

ÁRNYÉKÁBAN

*LXIII. évfolyam, 47.
szám, 2019. november
22.*

*LXIII. évfolyam, 41. szám, 2019.
október 11.*